

Bijlage 3. Interview Dries Verhoeven met reflecties

6 september 2024

Mijn reflecties in kleiner lettertype

Roos: Hoe beschrijf je je eigen werk?

Dries: Ik maak werken die zich bevinden tussen performance en installatiewerken in, vaak ontsproten aan een gevoel van ongemak. Ik ben geïnteresseerd in het clandestine. Dat kan gaan over drugsgebruik of over hoe we met seksualiteit omgaan. Of over stelen, zoals in mijn laatste werk Alles het moet weg. Het gaat me nooit over die drugs, of over die seks, of over dat stelen. Ik hoop via het clandestine iets te vertellen over de wereld waarin we leven. Via het onzichtbare probeer ik iets te vertellen over de zichtbare wereld. Het installatieve zorgt ervoor dat de fysieke verhouding tot dat werk niet vastligt. Dus het is niet zo dat een publiek verwacht wordt om te gaan zitten of dat het verplicht is drie kwartier te blijven, of dat er een begin en een einde is. Ik hoop juist dat dat ongewis is en ik wil een publiek daarin ook uitdagen om zich mentaal ongewis te wanen. Als je niet weet hoe je je fysiek verhoudt tot een werk, weet je misschien ook niet zo snel een morele positie te bepalen. En dat is waar ik van hou. Ik hou van het installeren van wat ik 'een gevoel van nervositeit' noem, omdat je via die nervositeit iets te weten komt over onze collectieve staat van zijn.

Roos: Wordt er in interpretaties van jouw werk, in recensies, beschouwingen en interviews een verband gelegd tussen jouw persoon en dat wat je maakt?

Dries: Best weinig. Ik verbaas me daar altijd over. Voorafgaand aan interviews met de pers schrijf ik zo'n twintig mogelijke vragen op, met mijn antwoord. Omdat het vaak is misgegaan, moet ik het goed voorbereiden. Persoonlijke vragen komen in mijn eigen lijstje altijd voor. Dus bijvoorbeeld: Doe je zelf aan chemsex? Of: Welke drugs heb je zelf genomen bij Happiness? Of: Wanneer is het de laatste keer dat jij zelf hebt gestolen? Zulke vragen met antwoorden heb ik dan helemaal uitgeschreven, maar worden heel vaak niet gesteld. Bij het werk Alles het moet weg kan je ook vragen: Ben je hoopvol? Of ben je wanhopig? Of ben jij ook cynisch over...? Ze houden het best op afstand.

Roos reflectie: door een zeer gedegen voorbereiding op interviews en gesprekken verkent Dries van tevoren wat het werk nodig heeft aan extra toelichting, wat hij wil delen, wat zijn positie is. Daarmee verkent hij m.i. de reikwijdte van associaties en vragen die het werk zou kunnen oproepen. Door zijn eigen antwoorden en visie uit te schrijven neemt hij er de leiding over wat erover geschreven wordt en daarmee ook in zekere zin de verantwoordelijkheid over de betekenis van het werk.

Roos: Mij verbaast dat ook.

Dries: Is dat bijvoorbeeld het verschil tussen mannelijk en vrouwelijk? Worden persoonlijke vragen sneller aan een vrouw gesteld?

Reflectie Roos: ik denk aan het interview met Joyce Verheul waarin ze zegt: "Vrouwen moeten zich vaak nog verantwoorden voor de gevoelens van hun, al dan niet bestaande, partner. Ik krijg met regelmaat de vraag: 'Wat vind je partner ervan dat je dit soort werk maakt?' Inmiddels geef ik geen antwoord meer maar verwijst mensen naar de Finkbeinertest: een controlelijst voor

journalisten, gemaakt om sekse-onderscheid in artikelen over vrouwelijke wetenschappers te voorkomen. Ook heel geschikt voor het interviewen van vrouwelijke kunstenaars." Roos: *Ik heb deze test opgezocht op Wikipedia:*

Het doel is de volgende zeven gegevens niet in het artikel te vermelden. "

- Het feit dat ze een vrouw is.*
- De baan van haar man of partner.*
- Hoe de opvang van haar kinderen geregeld is.*
- Hoe ze haar ondergeschikten koestert.*
- Hoe ze beduusd was door de concurrentie in haar vakgebied.*
- Hoe ze een rolmodel is voor andere vrouwen.*
- Hoe ze "De eerste vrouw die..." is.*

Roos: Door zelf ook niet die elementen te benoemen, zorg ik ervoor dat het geen issue is. Zo praat ik in werk/kunstcontext bijvoorbeeld niet vaak over mijn kinderen, behalve als het voor het werk zelf noodzakelijk is zoals bij bijvoorbeeld Het Wachten, of Drifting in time (al doet het er in essentie niet toe dat het mijn dochter is die afgebeeld is bij beide werken). Nu ik het zo opschrijf denk ik zelfs dat ik de tekst bij die werken ga veranderen; het beeld voor zichzelf laat spreken.

Roos Ja, volgens mij wel. Bij een vrouw wordt er sneller naar de persoonlijke ervaringen en beslommeringen en privé zaken gevraagd zoals bijvoorbeeld naar het wel of niet hebben van kinderen, ouderdom, mijn relatie met mijn vader (Roos: *in het geval van De Laatste Maand*) etc.

Hoe ervaar je die meer afstandelijke benadering?

Dries: Ik hoop een publiek te activeren, juist door niet te helder mijn eigen positie te delen. Op het moment dat er te veel in de pers verschijnt over mijn eigen positie, vind ik dat jammer. Ik hoop dat het publiek in contact staat met zijn eigen ongemak en niet met mij. Het werk ontstaat vanuit een eigen soort ongemak mij, maar op het moment dat daar de nadruk op komt te liggen, dan kan het zijn dat het werk een soort egodocument wordt. En daarmee maak ik het voor het publiek makkelijker. Want die gaat dan nadenken over mij en niet over zichzelf. En ik hoop dat een publiek nadenkt over zichzelf.

Roos reflectie: Dat wil ik ook met mijn werk, dat het gaat over de toeschouwer zelf, (bij mij dan vaak via het lichaam van de toeschouwer, op fenomenologische wijze uitreikend) en dat hij via zijn eigen lichaam bij zichzelf onderzoekt wat het doet en dat zo de betekenis boven komt drijven. Zou ik daar nog sturender in kunnen zijn?

Roos: In het vragen naar jouw persoonlijke ervaringen, of achtergrond kan ook een soort positiebepaling of oordeel in zitten, hoe zie je dat?

Dries: Het is misschien omdat ik in het werk zelf ook een definitieve positie opschort. Ik zeg niet: zo zou je om moeten gaan met arbeidsmigranten (Roos: *in de voorstelling Broeders verheft u ter vrijheid*), ik toon het, ik laat een situatie ontstaan waarin een vraagteken in de lucht hangt, waarin je als publiek niet precies weet wat jouw gewenste positie is. Als ik heel erg uitgesproken zou zijn, bijvoorbeeld als ik me uit zou spreken tegen arbeidsmigratie, dan kan het zijn dat er tijdens een interview meer aan mij gevraagd wordt. Dus op het moment dat werk een stilliger overtuiging suggereert, dan kan het zijn dat je die persoonlijke vragen meer uitnodigt. Jouw werk oogt veel persoonlijker dan dat van mij. Dus, los van dat je een vrouw bent, kan het ook zijn dat het daardoor bijna raar voelt om er niet naar te vragen, zoals bij jouw werk Onscherpe dagen (Roos: *een fotoserie zelfportretten*) En als iemand de ontstaansgeschiedenis

kent, dan is het bijna raar om het niet na te vragen.

Roos: Het verbaasde me, hoe mensen zich daartoe verhielden. Ze vonden het mooi en intrigerend, maar niemand vroeg wie de geportretteerde was. Toen de serie tentoongesteld zou worden bij Museum Tot Zover zei de curator: ja, maar het is noodzakelijk dat jij dat bent, dat moet het publiek weten.

Reflectie Roos: Terwijl toen het in Turijn geëxposeerd werd refereerde de curator aan de kunsthistorische inspiratiebron en aan de abstractie van het werk en dat wat de serie als geheel zou kunnen oproepen. Zonder verband met mijn persoonlijke verhaal te maken, en dat vond ik een betere benadering.

Roos: Als ik jou hoor praten, dan is het een hele strategische positiebepaling.

Dries: Nee, strategie klinkt als voorbedacht. Op het moment dat ik te duidelijk weet wat ik ergens van vind, dan ga ik er geen kunst over maken. Ik ben zo geïnteresseerd in het ongewisse. Ik ga vaak aan op het moment dat ik mezelf geen houding kan geven. Je kan zeggen dat is strategie, maar ik hou van het niet weten. Ik hou van even in twijfel zijn.

Roos: Wat ik bedoel met strategie is dat jij iets specifiek doet in de uitvoering van jouw werken, een heel precies mechanisme, om iets te bereiken. En dus ook dat jij ervoor kiest om níet te zeggen, luister eens, ik ben Dries Verhoeven en ik ga zo één keer per maand naar een *chemseks*party en daar deed ik de inspiratie op om het te hebben over... (*Roos: het werk Narcosexuals*)

Dries: Nee, want dan weet ik zeker in deze tijd, dat daar de aandacht naar uitgaat en dat ik het het publiek makkelijker maak.

Roos: Waarin maak je het makkelijker dan?

Dries: Dan hoeven ze het niet over zichzelf te hebben. Chemseks is iets wat sensatie oproept, dan denk je aan Jammers of een viezige nieuwsgierigheid naar oohhhh wat doen die mensen daar? En eigenlijk wil ik het hebben over hoe wij collectief met intimiteit en gemeenschapszin omgaan.

Roos: Ja, en dat vind ik het intelligente aan dat werk. Dat ik naar een wereld kijk die helemaal niet de mijne is, waarvan ik zelfs denk, oeeehhh dit is te intiem, dit kan niet, waarom zou je met iedereen seksen? En dat het uiteindelijk voor mij mijn eigen seksuele vrijheid bevroeg. Hoe vrij ben ik zelf?

Reflectie Roos: Zoals Dries ervoor kiest om niet zijn persoonlijke verhaal te delen, maar verwijst naar een collectief gevoel dat hij signaleert, is niet helemaal mijn manier. Maar het gegeven dat het delen van te veel persoonlijke details het publiek laat focussen op de maker en afleidt van waar het werk op een diepere laag over gaat, dát vind ik een helder uitgangspunt. Bij mijn werk Overexposed, hoorde ik van verschillende mensen, zonder dat ik iets over het werk gedeeld had; Zo voel ik me vanbinnen, of: Dat lijkt op mij met mijn long Covid etc., dus nu ik de tekst die bij het werk stond teruglees, heb ik meteen de neiging om het 'schoner' te maken. Meer open te laten.

Dries: En dat wordt moeilijker op het moment dat ik het heel erg over mezelf ga hebben. Dus als het een soort egodocument wordt. Ik wil niet zeggen dat het niet kan, want er zijn genoeg voorbeelden van, zoals Sophie Calle, of Tracey Emin, maar dan ga ik toch heel erg aan Tracey Emin denken en niet aan mezelf.

Roos: Maar dat komt ook doordat dat een vrouw is en dat zijn minder jouw thema's, jouw pijn, jouw herkenning, jouw wereldperspectief.

Dries: Het heeft ook te maken hoe haar werk zich manifesteert. Maar... Ja, dat zou... Ja, misschien... Ik weet niet, maar... Het kan zijn dat het... Dat is dan de

vraag van die... Hoe snel kan het persoonlijke politiek worden? En als je te lang hangt aan het persoonlijke, dan wordt dat misschien wel onmogelijk.

Roos gedachte: in het geval van Tracey Emin, wordt het door Dries 'een egodocument' genoemd. Door het werk van Tracey Emin zo te noemen, maakt hij het kleiner, minder belangrijk. Hij komt dan ook niet uit zijn woorden. Hoe ik de reactie van Dries ervaar is als een manier om de thema's die Tracey Emin aanraakt te diskwalificeren. (note tot the self: het werk van Tracey Emin bestuderen over wat zij erover zegt). Het doet me ook aan het essay van Melissa Febos (in the praise of navelstaring) denken, waarin zij stelt dat vrouwen die werk maken (schrijvers, kunstenaars et.c) over hún pijn, hún trauma's, dat dat vaak weggezet wordt (vooral door vooral mannelijke witte kunstenaars) als een niche, identiteit-gerelateerd, terwijl de verhalen van mannen als meer universeel gezien worden. Het is een manier om de stem van de vrouw kleiner te maken. Door de pijn van vrouwen te marginaliseren hoeven mannen er zich niet toe te verhouden. Door te zeggen dat het niet politiek is, of zoals Dries hier zegt; het is te persoonlijk, zegt hij impliciet dat het minder waarde heeft. Zulke sterke stemmen maken dat ik me beperkt voel in het maken van werk over het allerpersoonlijkste. Dit precies is wat ik als beperkende conditioneringen ervaar waarvan ik me wil bevrijden.

Naar aanleiding van het bovenstaande heb ik verschillende interviews met Tracey Emin erop nagelezen en zij zegt zelf hierover in een interview (uit 2011 met Sarah Meuleman in Vrij Nederland) met : Critici verwijten de kunstenares dan ook dat ze haar trauma's bewust recycleert ten behoeve van haar carrière. Ze beschouwen Emin als een gewiekste ondernemer die haar slachtofferschap behandelt als kapitaal. Iemand schreef: 'Telkens wanneer een wond dreigt te genezen, zal ze plukken en krabben tot hij weer gaat bloeden.' Anderen gaan een stap verder en beweren dat Emins traumatische verleden één grote constructie is, een leugen omwille van haar kunst. Kordaat wuift ze die kritiek weg: 'Het is onzinnig voor een toeschouwer om zich af te vragen wie ik ben en of alles wat ik toon waar is. Het kunstwerk is mijn waarheid. (...) Natuurlijk is mijn kunst een constructie. Ik laat alleen datgene zien wat ik wil laten zien.' Reflectie Roos: Dus Tracey Emin heeft net als Dries een zorgvuldige strategie over wat ze deelt en wat niet. Het is een constructie, net zoals bij Dries.

Roos: Dus jij zegt als het te persoonlijk wordt, dan haalt dat de politieke kracht weg.

Dries: Daar ben ik bang voor, maar er zijn voorbeelden dat je het tegendeel kan bewijzen. Maar dan is misschien mijn leven niet interessant genoeg. Ik kan me voorstellen dat als je Ai Wei Wei bent, dat jouw leven dan en alles wat je hebt meegemaakt, als vanzelf politiek wordt. Het feit dat je bent opgesloten in een cel, dat je dat deelt met een publiek, dat doet ons nadenken over hem, maar doet ons ook heel erg nadenken over een staatsonderdrukking in China.

Reflectie Roos: En waarom als Tracey Emin iets maakt over haar abortus, waarom is dat niet politiek, of waarom zegt dat niet iets over vrouwenonderdrukking? Hoezo gaat dat niet over de wereld en over het systeem waarin er voor het praten over vrouwelijke pijn geen ruimte is? En dat veelal mannen beslissen over wat er in de buik van vrouwen gebeurt. Het gaat niet over de 'mannelijke ervaringswereld'. Ik word er met terugwerkende kracht kwaad over.

Roos: En daarmee zeg je dus eigenlijk ook dat jij jouw werk ook als politiek positioneert.

Dries: Ja, want het gaat over de wereld. Ja, over hoe we de wereld vormgeven, hoe de systemen functioneren waarin we met z'n allen bewegen. Maar ik kan me voorstellen dat dat, zeker als je tot een gemarginaliseerde groep behoort, dat het kan zijn dat je dan allereerst wordt gezien als een representant van die groep en dat jouw werk dus allereerst als dusdanig wordt waargenomen. Oh, jij bent een Marokkaanse schrijfster. Oh, wat interessant. Is dit hoe het

functioneert in een Marokkaanse familie? Is dit hoe jullie met elkaar omgaan. En dat het tering-irritant kan zijn.

Roos: Maar bij jou kan je ook zeggen dat je een gemarginaliseerde groep bent doordat je homoseksueel bent.

Dries: Ja, precies. En daar wil ik het dus in zekere zin, probeer ik me daar dus van te distantiëren.

Roos: In interviews kies je je woorden zó, dat er eigenlijk geen ruimte voor lijkt te zijn. En ik denk ook dat dat de manier is waarop jij over dingen praat. Dat je bewust een positie inneemt, waardoor een vraag naar het persoonlijke achter je werk niet eens opkomt bij de interviewer.

Dries: Ik hou ook van een zekere analytische benadering van hele emotionele onderwerpen. Ik zou het niet zakelijk willen noemen, maar de pijn en het verdriet en de wanhoop liggen er nooit dik bovenop. Die sluimeren ergens. En misschien is het daar ook wel mee te maken. Je kan Broeders verheft u ter vrijheid ook gewoon zien als een heel poëtisch, mooi ballet van robotarmen, waarin mooi gezongen wordt. Daaronder schuilen meerdere maatschappelijke vragen. En misschien ook wel pijn en misschien ook wel verdriet. En die moeten er voor mij ook zijn om mijn werk waardevol te laten zijn. Maar ik zet ze wel achter de muur. En misschien dat dat er ook wel toe leidt dat mensen in hun vraagstelling eerder analytisch zijn dan vragen vanuit de persoonlijke emotie.

Roos: Wat voor methodes gebruik je om persoonlijke fascinaties, vragen of uitgangspunten te transformeren naar kunst?

Dries: ik hang regelmatig post-its op waarop staat: Is het persoonlijk genoeg? Is het helder genoeg? Is het onhelder genoeg? Is het complex genoeg? Is het simpel genoeg? Is het relevant genoeg? Is het radicaal genoeg? Die vragen staan altijd naast elkaar. Vaak begint het met een hele platte vertaling van datgene wat ik wil bevragen. Bijvoorbeeld bij het werk *Alles moet weg*, hoop ik een soort diagnose te doen van de tijd waarin we leven via ons gedrag in de supermarkt. De economische tijd waarin we leven. Dan ga ik mensen interviewen en ik schrijf dat uit en dat neem ik op met mijn stem. Vervolgens laat ik aan dat Isadora (de actrice) in haar oor horen en Isadora spreekt dat hardop uit in de supermarkt. Nou, dat is super plat. Het is dus niet onhelder genoeg, maar te helder en wordt het documentair. Dit is geen kunst.

Roos: Heb je die vragen in je atelier hangen, of in je eigen ruimte, of ook in de repetitieruimte? Of is het een soort van *mental note*?

Dries: Ja, ook wel in mijn repetitieruimte. De net genoemde vragen en dat wat ik hoop te bereiken gevisualiseerd. Dus er hingen hele vieze pornoplaatjes en een plaatje van een marionet en zo verschillende gedachten, gevisualiseerd in beelden. Maar kunst wordt het heel vaak door te gummen. Dus ik maak hem denk ik eerst helder, en dan ga ik hem daarna onhelder maken, zodat er voor de kijker ongemak over blijft. Als het te helder is, dan wordt het documentair of dan wordt het activistisch. En ik hoop altijd een soort mysterie te behouden. Misschien is dit eigenlijk het beste antwoord op wat je de hele tijd vraagt. Het mysterie is echt van belang voor me. En daarin helpt het persoonlijke uitknipen niet.

In het mysterie zit poëzie, dus het is een esthetische positie. Het is iets waar ik van hou. Maar mysterie is ook het gene wat het langst bij mij beklijft. Omdat ik ervan houd als iets niet zo snel opgelost wordt. Daarom heb ik ook zoveel moeite met mysterieuze werken die worden vergezeld van een begeleidend schrijver door een curator of dramaturg, waarin dat mysterie onderuitgehaald wordt. Want als kunstenaar kies je er soms voor om niet het achterste van je tong te laten zien, om je eigen positie op te schorten. En het is doodzonde dat iemand die bijvoorbeeld over publiciteit gaat, dat tenietdoet.

Een werk is zo helder als dat het zelf wil zijn, dus je moet dat niet verhelderen door begeleidend schrijven. Dan was het werk wel helderder geweest. Op het moment dat ik het wil hebben over mijn eigen steelgedrag, dan had ik dat wel in het werk gezegd.

Roos: Ik zie het echt als een methode.

Dries: Ja, dat klopt. Dat is het. Die briefjes hangen er altijd.

Roos: Voel je je kwetsbaar in wat je deelt over je persoonlijke leven?

Dries: voel ik me kwetsbaar.... (stamelend) Uhm... natuurlijk. Het is niet dat ik het niet... Het is niet dat ik een soort tegenzin heb, ik denk dat ik best wel open praat over bepaalde dingen. Dus ik... Ja. Uhm... Ik dacht, ja, als ik alles ga delen over mijn eigen steelgedrag, dan krijg ik niet-functioneel gedoe: dan krijg ik mogelijk allerlei mensen op Instagram die gaan zeggen, hoeveel subsidie krijg je precies en hoe verhoudt zich dat tot je eigen steelgedrag? Dat is echt niet functioneel. En ik bescherm mijn ouders soms in hoe ik over dingen praat. Omdat ik om ze geef.

Roos: Heel veel dingen die je doet, staat ten dienste van het werk.

Dries: Ja, wat heeft het werk nodig? Dat is eigenlijk altijd de vraag. Dus in zekere zin koppel ik het werk van mezelf los. En zo zie ik het ook altijd, een werk hangt in de lucht. En wat heeft dat nodig? En publiciteit en communicatie heeft daar heel erg mee te maken. Dus wat wordt er over het werk verteld?

Roos: Het interessante is voor mij, alle dingen die jij noemt, behalve misschien je ouders, daar voel ik geen kwetsbare positie in. Alsof dat toch heel bewust gepositioneerd is. Jij voelt niet als een heel kwetsbaar mens, zoals ik je nu echt al een aantal jaren ken. Ik wil niet zeggen onkwetsbaar, maar bij het zien van je werk heb ik heb nooit gedacht... Oeh... Of oh (uitdrukking van pijn...) Het is heel precies.

Dries: Ik vind dat het werk daar beter van wordt. Ja, dus dat staat daar ook ten dienste van. Ik zeg niet dat élk werk daar beter door wordt, maar ik denk mijn werk.

Roos: Bijvoorbeeld bij Wanna Play, daar zocht je die grens op. Letterlijk doordat je daar zichtbaar was in de publieke ruimte, in alles wat je deed. En naast de controverse over dat werk, want dat wil ik er eigenlijk even los van koppelen. Je zat daar wel vrij naakt en helemaal zichtbaar. Gebruik je dan een soort manier om het voor jezelf minder kwetsbaar te maken? Door er een glasplaat tussen te zetten, of juist extreem open te zijn zoals in die seks-podcast waarin je laatst te gast was? Of raken dingen je gewoon niet?

Ik zou echt graag soms iets van jou willen hebben. Dit klinkt een beetje gek, maar het is natuurlijk heel afgewogen. En ik vraag je dit allemaal, omdat ik mezelf echt zo verdomd kwetsbaar en naakt voel. En dat ik zo echt denk, godverdomme, *get over it*, dit is het gewoon. Ik maak dit en ik moet erop vertrouwen dat dit het gewoon is en dat dat mijn manier is.

Dries: Ja, dát is jouw manier en dít is mijn manier. De ene is niet beter dan de ander.

Roos: Het gaat niet om beter, maar ik denk dat het voor jouzelf gezond is. En soms bij mij voelt het niet helemaal gezond.

Dries: Ja, ik snap het.

Roos: Omdat het ook met heel veel twijfel en stress tot stand komt...

Dries: Ja, ik denk dat het voor Tracey Emin misschien ook niet gezond was.

Roos: Nou, omdat er voor mij dus dan ook iets echt op het spel staat. Bij heel veel dingen. En sommige dingen niet. Ja, en die vind ik dan eigenlijk dus ook minder interessant.

Dries: Het is niet zo dat ik het niet durf. Het is zo dat ik gewoon echt denk dat het werk er niet beter van wordt. Ik denk dat het versmalt. Ik denk dat het vernauwt. En ik denk dat ik het jou als publiek te makkelijk maak.

Roos: Ik vind dat een hele goede reden. Het is eigenlijk de beste reden. Wat iets met een publiek doet. Dat je een bepaalde keus maakt, omdat het werk er beter van wordt. Dat is natuurlijk eigenlijk... Dat moet het zijn. Maar soms, ik weet het soms gewoon echt niet.

Dries: Wat een werk nodig heeft?

Roos: Ja, daar twijfel ik dan enorm over. En dan probeer ik het letterlijk uit, experimenteren met de titel en met tekst op de muur of ook vorig jaar bij Buitenplaats Doornburg waar ik een tentoonstelling had, dan probeer ik dingen uit en dan denk ik, oh nee ... wat staat er nou in dat programmaboekje? Ik zoek de balans tussen het persoonlijk en een zekere distantie, het objectieve; mijn werk objectief maken. Maar ik ben het ook zelf heel vaak in mijn werk en tegelijkertijd liggen er grote vraagstukken onder. Sommige werken, bijvoorbeeld *Moeder en Kind*, met die zeehand, dat heeft bijna niks nodig. Daar zit alles in besloten. Mensen raakt dat meteen. Meteen gebeurt daar wat. Het is wel van belang dat het mijn hand is met mijn moeders hand... maar dat alles zit al besloten in dat werk, daardoor is dat zo'n sterk werk.

Het is zelfs zo dat ik dan in staat ben om alles wat ik vind dat daar niet aan voldoet, van mijn website af te halen en te zeggen, dit is het.

Of bijvoorbeeld het videowerk *Leib*, met de bewegende mensenmassa's. Dat heeft een zekere distantie, die ik te weinig persoonlijk vind. En wat moet ik daarover zeggen. Daar twijfel ik heel erg over.

Dries: Probeer het altijd eerst met niks. Dat is mijn advies.

Ik heb dit verhaal wel eerder verteld, denk ik tegen je. Mijn moeder schilderde en ze hing in een galerie, ik was een jaar of 10, 12, ik weet nog waar ik stond toen ik zag dat ze tegen een man aan het praten was over haar aquarellen, ze haalde er de Griekse filosofie bij, Aristoteles. Mijn moeder vroeg hem: vindt u het wat?

Ja, zei de man, maar mevrouw, hoe meer u erover praat, hoe slechter ik dit werk vind.

Dit is een soort *running gag* in de familie geworden.

Maar dit is wel wat ik heel vaak denk, dat ik een werk interessant of goed of spannend vind, zo mysterieus en denk: wat is het nou, wat doet het met me, ik weet niet precies wat, misschien doet het dit. Dan ik loop naar een bordje toe en lees het en ik denk: houd nou toch op, houd nou toch op...dus soms vind ik het een soort van smekerig, bordjes: begrijpt u wel heel goed dat dit van belang is? Of het wordt een soort politiek-maatschappelijk...vergeet niet, dit gaat óók over postkolonialisme hóór. Ik ben toch niet bij de universiteit beland. Maar god erger nog is het als jouw mening al voorgekookt wordt, dat er staat: "in de bijzondere kleurstelling"

En soms heeft een werk iets nodig. Soms denk je waar in godesnaam zit ik nou naar te kijken? En dat kan het ook helpen, dat je zo voelt, dit is ontstaan uit een onderzoek naar... of de kunstenaar heeft al 40 jaar lang een interesse in...

Roos: Maar het is de balans, dus ook wat je met een titel aangeeft. Wat geef je het publiek? Het gaat om die wisselwerking. Uiteindelijk wil ik altijd dat het over diegene zelf gaat.

Dries: Dus dat moet je testen. Ik test heel veel. De eerste repetitie is al een test. Confronteer mezelf met iets of iemand. Bepaalde elementen, muziekje met bepaalde bewegingen en een bepaalde setting. En tegelijkertijd stel ik me heel veel voor dan. Vraag bijvoorbeeld mijn dramaturg: Wat doet dit dan met deze titel? En dan kom je erachter dat een bepaalde titel met een bepaald beeld heel iets anders oproept dan bij jezelf. Om diegene naast je te laten zeggen wat hij echt vindt of voelt, moet hij zich heel veilig voelen. En daarom moet je vaak je mond houden. Vooral op het moment dat je emotionele dingen deelt met iemand, kan dat intimiderend werken. Dan kan iemand denken, oh ik zal maar niet zeggen dat ik het echt niet begrijp, want ik hoor dat er voor diegene voor zoveel aangelegen is. Misschien is dat dus ook die analytische positie, die toch een soort van suggestie geeft dat alles onder controle is, dat dat vaak aan de hand is bij die werken.

Want ondertussen zijn mensen super wanhopig, weten ze echt niet meer hoe ze zich elkaar met elkaar kunnen verbinden. Of hebben ze gewoon aan het eind van de maand geen geld meer. Er zitten allerlei verhalen onder die werken. En toch houd ik dat tegen. Dat toon ik niet en dat laat ik jou wel vermoeden.

Roos: Maar jij schrijft wel verdacht veel voor iemand die zegt in eerste instantie geen tekst bij een werk. Want je bent eigenlijk steeds meer tekst gaan leveren bij je werk de afgelopen jaren.

Dries: Heb je het ooit teveel gevonden?

Roos: Ik kon niet zo goed peilen wat je motief was om het te doen en ik vond dat het werk het niet nodig heeft. Ik zag het eigenlijk ook meer als een soort van positiebepaling. Je hebt altijd die prachtige boekjes de laatste jaren met een essay erin, of van jezelf of van iemand anders.

Dries: Ik vond het twee keer zinvol, bij NarcoSexuals, omdat een deel van het publiek geen idee heeft wat seksueel drugsgebruik behelst, maar ook wat is de geschiedenis van homofobie. En daarin dus hoe dit niet alleen maar een tentoonstelling was van hoe sommige homomannen seks hebben hier en nu, maar ook een voortbouwen was op de seksuele revolutie van de jaren 70-80. Dat is iets waar ik mensen wel over wilde laten nadenken. En heel veel homoseksuelen herkenden de posters in de ruimte en die liepen in gedachten door de boekenkast.

Roos: Ik vond dat iets te nadrukkelijk. Misschien wel in die tekst, maar ook in de inrichting van de ruimte, met die posters, dat ervoer ik als te nadrukkelijk... zo van denk hiëraan. Daardoor kwam ik in mijn hoofd, in mijn denken, terwijl NarcoSexuals juist aanspraak doet op je driften, je diepste gevoel. Daardoor raakte die verwijzingen me niet, het leidde eerder af.

Dries: Maar ik maak het ook persoonlijk, sorry. In alle twee die boekjes staat een persoonlijk verhaal van mij. Bij NarcoSexuals over een jongen die mij bezoekt... een seks-date die eindigt in samen lepeltje-lepeltje liggen. En bij *Broeders verheft u ter vrijheid* over de ontstaansgeschiedenis dat ik op een vliegveld pissig wordt op een vrouw achter de balie van RyanAir en uiteindelijk denk ik, oh, zij zit in een systeem gevangen. Ik dacht: het helpt misschien wel om die ontstaansgeschiedenis te lezen.

Roos: Maar weet je, als ik dat lees, krijg ik een soort plaatsvervangende schaamte. Ook bij dat verhaal aan die balie dacht ik, oh wat erg... en ik ken je natuurlijk ook echt heel goed. Dus ik trok dat eigenlijk niet.

Dries: En is dat erg?

Roos: Nou, weet ik niet.

Dries: Maar dat is toch best kwetsbaar toch?

Roos: Ja, maar toch...het voelt toch niet zo kwetsbaar, dat is toch interessant. Ik ervaar dat niet als kwetsbaar ... Het voelt als: kijk mij nou ook eens een eikel zijn.

Reflectie Roos: Ik zie de functie van het delen van deze twee persoonlijke verhalen, niet als doel hebben dat Dries zich echt kwetsbaar opstelt, maar dat het ten dienste staat van hoe het werk gelezen moet worden. Het is een onderdeel van de introductie om mensen te verleiden om goed naar het werk te kijken, zodat het zijn volledige betekenis kan onthullen. Het is het delen van iets 'kwetsbaars', wat iets persoonlijks onthult over Dries zelf, maar volgens mij is het om bijvoorbeeld het publiek te zeggen; ik ben ook niet 100% goed, jij ook niet, dus no worries, je mag alle gedachten hebben... en dat biedt een vrijere opening om naar het werk te kijken.

Dries: Bij *Broeders*, vond ik het heel belangrijk, dat de toeschouwers al zittend maar gewoon wat deden maakte het zo luxe, terwijl de performers heel hard aan het werk waren, uren aaneen aan het zingen waren. Terwijl de toeschouwer zijn tijd aan het vullen was met een boekje lezen, werden de performers behang, terwijl ze *fucking* hard werkten. Dat vond ik zo goed aan het boekje. Bij een latere opvoering in Frascati waren de boekjes snel op en toen realiseerde ik me dat is eigenlijk niet meer nodig.

Roos reflectie: dus ook hier staat een persoonlijke ontboezeming weer ten dienste van het werk. Het gaat niet om de tekst zelf, het is niet waarlijk kwetsbaar. Daar ligt de interesse van Dries helemaal niet. Het boekje heeft als doel om die machtsverhouding tussen de toeschouwer en de arbeidsmigranten bloot te leggen.

Roos: Ik ervaar bij jou een heel groot gevoel van vrijheid, alles kan en moet kunnen. Jij hebt dat wel eens genoemd als een soort reactie over dat je die vrijheid niet gevoeld hebt toen jij jonger was. En dat dat nu ook zo extreem is, je manoeuvreert je heel vrij. Dat heeft een enorme kracht en is een heel sterk anker in jezelf. Hoe zie jij dat?

Dries: Ik vind het waanzinnig dat dat mag. Dat ik zo'n speeltuin heb gecreëerd. Dat vind ik een heel groot geschenk. Kunst is toch heel vaak een sublimatie van wat er op een andere plek in je leven mist of gemist heeft. We hebben allemaal trauma's en kunst is traumaverwerking, denk ik ook.

Roos: En hoe zou je dat dan zeggen? Wat is dan jouw trauma? Dat je die vrijheid vroeger niet hebt gevoeld?

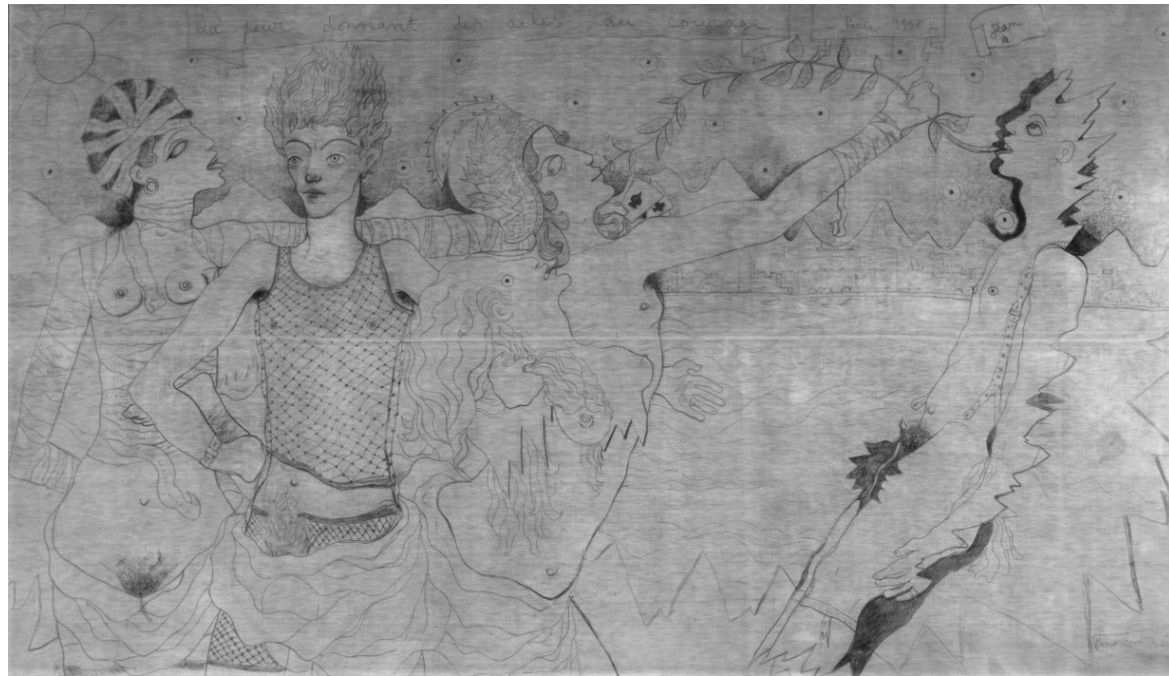
Dries: Ja, vrijheidsbeperking eigenlijk. Echt uiting geven aan wie je echt bent. En het onbehoorlijke toestaan. Dat ik heel lang niet onbehoorlijk mocht zijn, heeft er natuurlijk ook toe geleid dat ik nu niet alleen maar met seksualiteit bezig ben, maar ook met jatten en ook met drugs en al die andere onderwerpen horen daar ook bij.

Roos: ik denk dat ik iets van jouw vrijheid kan leren. Hoe zie jij dat?

Dries: Het is heel goed, denk ik, om je eigen trauma te erkennen en te bedenken hoe je daarin kan sturen in plaats van je kan laten sturen door iets wat meer met mij te maken heeft. Maar wat kun je van mijn vrijheid leren?... Maar ja, dat moet ik jou niet vertellen.

Op het moment dat jij denkt... dat werk zou ik willen maken, maar ik durf niet... Dan wil ik je daar heel graag bij helpen. Ik was in het Peggy Guggenheim in Venetië, daar zag ik een werk van Jean Cocteau; *Fear giving wings to courage*. Dus hoe we angst leren omzetten in durf. En daar herkende ik mezelf in, en dat ik dacht, oh ja, dat is zo goed, want ik ben al vaak bang. Het lukt me regelmatig om die angst om te zetten in kracht. En om zo te vechten dat datgene wat ik hoop te bevragen ook gesteld kan worden. Dus op het moment dat je dat niet weet, kan angst verlammen, kan het je blokkeren, kan je er door opgevroten worden.

Jean Cocteau, *Fear Giving Wings to Courage* (*La Peur donnant des ailes au courage*), 1938, graphite, chalk and crayon on cotton, 155 x 272 cm. © Adagp/Comité Cocteau, Paris, by SIAE 2024

Roos: Ja, inderdaad.

Dries: ...bevriezen. En hoe kan je hem nou omzetten in durf? Hoe kan je schijt hebben? Dat is eigenlijk altijd wel een belangrijke vraag.

Ik hoop de mensen om me heen te verzamelen waar ik alles mee kan delen en ze een gevoel van veiligheid te bieden. En omgekeerd ook het gevoel van veiligheid bij hun te ervaren.

Ik vind noodzakelijk dat ik me ook veilig voel bij hen.

Zodat ik dit ook met ze kan uitspreken. Samen is het echt wel makkelijker dan alleen. Om iets te durven. Zo in je vuistje gniffelen vind ik echt een hele fijne staat van zijn.

Roos: Daar drijven heel veel van je projecten op. Dat jij denkt, *ohhh* yess het is me gelukt.

Dries: Nee, meer over wat gaat het allemaal doen? Wat gaat het publiek nu denken?

Bij Ceci n'est pas* dacht ik elke keer als dat rolluik omhoogging, *oh my god*, Wat doen ze? Wat doen ze? Wat doen ze? Letterlijk, ik ga nu even 400 man een raar beeld geven en ze moeten zich daar even toe verhouden. Ga maar verhouden. Letterlijk zie je hoe de massa, mensen op een plein, zich verhouden tot een bepaalde voorstelling van zaken. En dat was zo spannend en daarin zo geil, er kwam zoveel energie vrij. *(Roos: In een glazen cabine midden in de stad werden tien dagen lang een 'ongewenste voorstelling van zaken' getoond. De expositie van tien levende beelden toont mensen die in een bepaalde hoedanigheid als ongewenst worden beschouwd)

Roos: Het is ook macht.

Dries: Allerlei gedachten gaan door je hoofd heen. Je gaat niet de politie bellen, toch? Er staat iets op het spel. En dat gevoel... I love that. Maar daarvoor moet je dus de paar mensen om je heen hebben, die je dat ook gunnen, en die ook weten dat je dat zoekt, en die samen ook zeggen, Ja, volgens mij hoef je niet bang te zijn. Of ook: laten we maar bang zijn, Dat doe jij ook. Die post-itjes, dat kunnen ook uitgescheurde foto's zijn.

Roos reflectie; volgens mij heb ik de afgelopen jaren te weinig mensen om me heen gehad die dat zeiden, waarbij ik mijn angsten durfde te laten stromen, gelijkwaardig. Die me aanmoedigden daarin. Behalve tijdens de afgelopen tijd in sommige CrossYart gesprekken en Yvonne en Alexander en soms Tjallien.

Dries: Ik had zo'n uitgescheurde foto van Banksy van Dismaland, daarop stond zoiets als: iets is pas een kunstwerk als het de potentie heeft om waanzinnig te mislukken. *I love that*. Dat gevoel van, *oh my god*.

Roos: Maar dat bouw je altijd in, in je werk.

Dries: Ja, dat hoop ik.

Roos: Ik bedoel: je creëert pijn. Er zit altijd een pijnfactor in, ook praktisch, productioneel, ook letterlijk een factor waarin je het heel erg moeilijk maakt voor jezelf.

Dries: Ik weet het, maar ik vind het leuk.

Roos: En ik heb zelfs het idee dat je dat op een soort sublimaal niveau veroorzaakt, omdat jij daar een soort energie uit haalt. Ik denk heel vaak, joh

Dries doe het niet zo moeilijk.

Dries: Ik weet het, en dat zou op heel veel fronten beter zijn. Want, weet je, als ik *full on* beeld kunstenaar zou zijn, dan is het gewoon veel slimmer om iets wat ooit geslaagd is, heel vaak te doen. Maar dan vind ik het gewoon toring saai. Er is voor mijzelf dan niks meer te halen, want dan heb ik dat gevoel van het gniffelen niet meer. Maar of dat nu te maken heeft met traumaverwerking, weet ik niet. Misschien wel met een soort autonomie. Ik doe het toch lekker anders dan hoe jullie willen dat ik het doe. Omdat ik het 18 jaar van mijn leven gedaan heb hoe mensen wilden dat ik het deed. Ik was een godverdomme misdienaar.

Roos (lachend):... 18 jaar gedaan zoals jullie het wilden?

Dries: ja en NU zoals ik het wil.

Ik vind het een rare vraag... wat kan je ervan leren? *(Roos, refererend aan mijn vraag: Ik denk dat ik iets van jouw vrijheid kan leren. Hoe zie jij dat?)*

Roos: Ik ben bezig ben met een zoektocht naar het afpellen om bij de kern van mijn kunstenaarschap te komen. Ik zoek te vaak een soort legitimatie van wat ik doe, terwijl ik waarlijk vrij wil zijn.

Dries: Legitimatie van wat je doet, schat. DIE

Roos: Er zitten allemaal systemen in die mij dus beperken. En daar zoek ik dus naar vrijheid.

Dries: Oh ja, maar daar wil ik het over hebben. Want ja...de ondraaglijke lichtheid van het bestaan. Wij zijn hier als grap. Omdat helium en waterstof elkaar hebben ontmoet, is er leven op aarde. En dat is een grap. Dat is een toevalligheid. En op al die andere planeten is dat er niet. Weet je? En hier wel. Dus we hebben het leven gekregen. We mogen die materie van ons 80 jaar lang bij elkaar houden, voordat die materie weer ergens anders heen gaat. Fantastisch! Degene die de hele dag achter de kassa zit bij de Albert Heijn, die is ook niet aan het legitimeren dat ze daar zit. Die denkt ook niet, hoe legitimeer ik nou aan mezelf dat ik in die 80 jaar, dat ik die materie bij elkaar houd, bij de Albert Heijn werk, die doet dat gewoon.

Roos: Je hebt wel een verschil, want zij krijgt er geld voor. Bij mij is het wel een andere situatie, dat ik niet genoeg verdien. Dus bij haar kan je zeggen dat is gewoon werk.

Dries: Ja, dat is een kapitalistische gedachte.

Roos: Weet ik, maar dat is wel zo. Dat speelt ook mee.

Dries: Een kat denkt niet de hele tijd ik moet legitimeren dat ik nu op de schoot lig van dat baasje. Die heeft het leven gekregen en die vindt het op dat moment van belang, leuk, fijn om op jouw schoot te liggen.

Roos: Ja, soms kan ik me daar heel goed van los maken. Echt heel goed.

Dries: Ik weet niet welke posters je aan de wand hangt of welke boeken je leest... ..maar mij helpt dit altijd; De gedachte dat het leven écht een grap is. En dat ik denk, ja, ik moet het gewoon doen op een manier die ik leuk vind. Zolang het kan. En ik weet dat op een gegeven moment, de subsidie op zal houden, dat dacht ik deze subsidieronde voor de eerste keer. Maar het zelf leuk hebben is echt het allerbelangrijkste. En op het moment dat jij het zelf leuk hebt, dát is

waarmee je het legitimeert. Op het moment dat je het zelf niet leuk hebt, moet je bedenken, moet ik iets anders doen. Maar als je het leuk vindt om die handen van jezelf te maken en je moeder van zeep... Doe dat, *fucking*.

Roos: Ja, maar als er niemand geïnteresseerd zou zijn, als ik niemand zou raken... Als niemand erbij stil zou staan, dan zou ik kappen. Dat gebeurt wel, dat is fijn aan wat ik doe. Anders zou ik dus inpakken. Als het bij niemand zou resoneren, dan zou ik het niet voor mijn eigen lol doen.

Dries: Maar het goede van wat jij doet, is dat het bewaard wordt. En dat betekent dat je soms het vertrouwen mag hebben dat werk ook pas over een tijdje resoneert. Ik heb grote bewondering voor mensen die blijven maken wat ze maken. En pas 30 jaar later doet het iets. Zoals Tehching Hsieh, iemand die gewoon doet wat hij wil doen. En dan 30 jaar later in het in het grootste museum op aarde hangt. Maar op het moment dat hij een jaar lang op straat liep in New York en nergens naar binnen ging, was niemand geïnteresseerd in die persoon. Denk jij dat je op dat moment iets waardevols aan het doen bent?

Roos: Ja, en het is ook het afpellen daarvan: dat je soms dingen maakt waarvan je denkt dat het een heel goed idee is, maar je je tegelijkertijd afvraagt of het raakt aan het diepste wat ik wil vertellen. Bijvoorbeeld Leib, wat ik een sterk werk vind, als ik dat afpel, dan was er gewoon een soort van vonk in mezelf, dat ik dacht, dat wil ik maken.

Dries: Kunst is communicatie. Wij communiceren iets over wat we voelen of over hoe we denken. En bij die communicatie hoort van alles. Niet alles hoeft een troonrede te zijn. Je kan ook een scheet laten, dat is ook communiceren.

Dus pak een willekeurig kunstenaarsboek. Er staan ook schetsen in. Iemand maakt een gekke schets en die hangt ook ergens in een museumpje, in een achterafkamertje. Dat is het misschien nog niet helemaal, maar je hebt die werken nodig om door te gaan naar iets anders. Dus als je bij elk werk denkt, dit moet de troonrede zijn, ja, dan kan dat je dat ook belemmeren. Néééé, niet alles raakt aan het diepste wat je wilt vertellen.

Soms is iets er gewoon, ik voelde dit vandaag even, en dan mag dat dat zijn. En dan is het heel tof als je vijf dingen naast elkaar kan hangen. Dit is iets wat Roos een jaar heeft meegemaakt, of vijf jaar. Daar hou ik van. Ik vond het heel fijn op de Biënnale van Venetië dit jaar, de grote tentoonstelling, dat er zoveel zijgedachten hingen, er was geen enkel groot ego. Je hebt nergens een grote naam. Je hebt nergens een groot, indrukwekkend werk. Het zijn heel vaak gewoon werken waar iemand al zoekende aan het werken is. Ik hou niet van grootste, beste, mooiste, diepste, hardste, mooiste, leukste. Als je zegt, is het het diepste wat ik denk? Nee, schat. Houd erop.

Is het iets wat ik graag wil vertellen? Dat is eigenlijk een relevante vraag.

Reflectie Roos: ik denk hierbij aan het eerdergenoemde interview met Tracey Emin waarin ze zegt: "Als kunstenaar ben je verantwoordelijk voor wat je maakt én verantwoordelijk om uit te leggen wat je ermee wilt zeggen. Elk werk is mijn idee, mijn creatie, mijn boodschap. Ik kan het niet verdragen dat mijn kunst verkeerd geïnterpreteerd wordt." Moet een kunstenaar niet juist het

werk zelf laten spreken? Emin: 'Zo zie ik dat niet. Ik zei al: ik heb een stem. Als mensen mijn kunst na mijn overlijden volledig verkeerd begrijpen: so be it. Daar heb ik dan geen last meer van. Maar zolang ik leef, wil ik mijn werk uitleggen. Neem: My Bed. Critici laten er de wildste interpretaties op los. Ik zeg: dat werk gaat over mij en nergens anders over. Het gaat over vier dagen onafgebroken stomdronken in bed liggen in een donkere kamer. Het gaat over pijn hebben, overal, en als een beest over de grond kruipen op zoek naar een glas water. En je dan omkeren en dat ding zien.' Ze houdt haar armen wijd en staart vol afkeer naar een denkbeeldig bed: 'Die walging: daar gaat dat werk over. Dat afschuwelijke beeld wilde ik delen. Ik maak emotionele kunst. Net als Edvard Munch vormt mijn leven zelf de basis voor mijn kunst; niet mijn ideeën over het leven of over kunst in het algemeen. Mijn uitgangspunt is simpelweg: wat wil ik zien, wat wil ik maken?'

Die laatste twee vragen; wat wil ik zien, wat wil ik maken, dat is genoeg legitimatie, dat volgen. Dat is mijn taak.

Dries: Maar als je zegt, voor elk werk moeten mensen in tranen staan. Ja, nee. Dat kan echt blokkeren. Ja, die mevrouw, die stond maar 10 seconden, die was niet in tranen en is het me toch niet gelukt om...

Roos reflectie: Het relativeren, laten ontstaan zonder druk, werken er mogen laten zijn, als onderdeel van een langer proces. Ik leg mezelf vaak een hoge druk op, en dan begin ik niet aan een idee omdat het mijn eigen hoge eisen niet overleeft. Het beginnen en zien waar je uitkomt

Dries: Alles moet weg, bijvoorbeeld, dat heeft niet hetzelfde diepe verdriet en ook niet hetzelfde soort grote enthousiasme als dat Narcoseksuals opleverde. Bij NarcoSeksuals ging bij mensen hun buik en het hart open en bij soms ook het hoofd en sommige mensen kwamen terug. Bij Alles Moet Weg, waren er nauwelijks terugkerende bezoekers, mensen hebben het in een uurtje gezien.

Roos: Ja. Alles moet weg dwong bij mij bewondering af vanwege de rijke gedachtegangen, het liet me nadenken, het raakte een rationele laag aan. Terwijl inderdaad, NarcoSexuals raakten mij in mijn lichaam en op heel andere lagen van mijn wezen

Roos reflectie: ik wil dat mensen hun buik en hun hart openen, het rationele aanraken interesseert me niet zo

Dries: Maar stelen is ook iets anders dan seksen. Stelen hoort ook bij in het leven, dus verdient het ook een plek in mijn oeuvre. (zegt hij schaterlachend) Als ik nou denk: is dit wat het diepste...het meest kernachtige ...dat vind ik echt een blokkerende gedachte, want dan zou ik heel veel ideeën die ik heb afschieten, meteen. Blijf gewoon poepen.

Roos: Oh joh, ik heb zoveel ideeën en die schiet ik natuurlijk af. Ik heb veel dingen daar twijfel ik over, denk ik: Kan dit? Mag dit...

Dries: Mag dit??? Maar joh schat álles mag. Dat staat in de wet, wat je niet mag.

Roos: Ja, (lachend) maar daar trek jij je ook geen flikker van aan

Dries: Wat niet? Wat heb ik gedaan wat niet volgens het bed mag?

Roos: Jatten.

Dries: Ja, maar ik heb het werk niet gejat.

Roos: Dat is waar.

Dries: Nee, ga alsjeblieft door het ijs, joh. Ja, De gedachte dat je een goed mens moet zijn, is een gedachte die heel veel mensen blokkeert. Als jij zegt *wat mag ik*, heeft dat volgens mij daarmee te maken.

Roos: Mijn doel van dit jaar, is om volledig mijn eigen fascinaties te volgen en te kijken wat eruit komt zonder de druk van een tentoonstelling. Natuurlijk werk ik toch ergens naar een punt toe dat ik het ga delen met publiek, maar dat bewegen in een richting waar ik nú behoefte aan heb, is iets wat ik heel graag wil. Dat ik in vrijheid kan denken: ik wil nú mijn kippen fotograferen naast foto's van mijn moeder.

Dries: En dat doe je ook.

Roos: Ja maar ik ben veel bezig geweest om uit te reiken naar goede plekken en dan drijf ik af. Dat is iets waar ik me heel erg bewust van ben, dan doe ik een deel van mezelf geweld aan. Ik wil uitgaan van het vertrouwen dat ik gewoon gevraagd word om wat ik doe en wat ik ben. En daar zit natuurlijk iets... het is letterlijk zo dat als ik een jaar geen tentoonstelling heb, dan krijg ik geen subsidie, want dan heb je niks gedaan, dat is een heel moeilijk spanningsveld. Dat is echt heel lastig. Zeker bij het Mondriaanfonds en andere plekken.

Dries: Ja, dat is zo ingewikkeld en zo herkenbaar, dat snap ik heel goed. Ja. Want dat is gewoon hoereren. Toch? Hoe wij moeten hoereren... om waarlijk vrij te zijn.

Roos Ja.

Dries: ik zit natuurlijk in een gigantische luxepositie..., (*Roos: Dries heeft structurele subsidie van Fonds Podiumkunsten als middelgroot theatergezelschap en van de Gemeente Utrecht ook*) maar ik ben toch ook aan het hoereren, omdat ik die vrijheid wil hebben.

Roos: (lachend) ja, maar jij kan dat heel goed.

Dries: Ja, ik zou gewoon zo de wallen op kunnen lopen.

Roos: Maar jij kan het heel goed verwoorden... het voelt altijd alsof jij je eigen fascinaties volgt, maar toch ook precies vangt wat er onderhuids speelt nu in deze tijd, en benoemt wat nodig is en wat nu gevraagd wordt door de fondsen. Het is bijna een soort ambachtelijk ruimte creëren.

Ook wat jij eerder zei: helpt het een werk om over mijn eigen seksuele uitspattingen uit te wijden? Terwijl dat wel de bron van een fascinatie kan zijn en je daarmee de verbinding kan maken met de wereld daarbuiten.

Dus dat is heel strategisch om een gebied van vrijheid te creëren.

Soms doe ik mee aan tentoonstellingen om aan mijn cv te bouwen, maar dat kost me veel energie. De beeldende kunst is een ander krachtenveld dan het theater.

Ik heb het vertrouwen dat mijn werk zo goed is, dat het op een gegeven ogenblik breed gezien wordt en dat ik niet meer de hele tijd hoeft uit te reiken, maar dat mensen meer naar mij uitreiken. Daar heb ik echt vertrouwen in, gelukkig. Maar dat blijft een vermoeiende exercitie. Jij zit wat dat betreft op een andere level letterlijk met bekendheid en met dingen die je al gedaan hebt, waardoor veel meer mensen naar jou toe komen met vragen, dat je eigenlijk veel meer bezig bent om dat gebied te bewaken.

Dries: Wat zo ingewikkeld is, je wil gezien worden, maar de strategie die het beste werkt is dat je *hard-to-get* moet spelen.

Op het moment dat jij een schilderij maakt en het is niet *hard-to-get*, dan lopen mensen er ook aan voorbij. Ah, dit gaat over slavernij en dat we iedereen in Suriname hebben vermoord. Nee, dat is niet *hard-to-get*.

Dat *hard to get* heeft een werk voor mij nodig. Als ik het echt *never gonna get*, dan loop ik ook door.

Bij BAK (*Roos: Basis voor Actuele Kunst in Utrecht*) ofzo, dan denk je : echt *never gonna get it*. Maar als het *hard-to-get is*, en vragen oproept, dan blijft je staan.

En zo werkt het ook in de galeriewereld.

Want het is een soort *fucking* ding voor hoe die wereld werkt, omdat we allemaal nieuwe kleren van de keizer willen. We moeten een soort van *hard-to-get* spelen én je wil gewoon mensen je werk laten zien. Dit is echt toneelspel.

Roos: Dat is een soort dans, waar ik het aan de ene kant te druk voor heb in mijn leven, en waarvan ik denk, jongens doe even normaal, en tegelijkertijd dat ik ook gewoon graag gezien wil worden.

Ik had een aanvraag gedaan voor bij AFK. Een vriendin gaf goed advies, ze zei, Roos, je hebt fantastische dingen gedaan. Je mag echt wel als ambitie hebben dat je in de grote musea wil hangen. Dat is een hele goede ambitie. En dat je daar die en die en die contacten voor gaat aanschrijven. Want dat verdient je werk. Dat mag je benoemen. In plaats van uit een soort van lijdensrol te schrijven, *oh yes, the story of my life*. Ik maak me kleiner.

Dries: Dit is ook je vrouwelijkheid, denk ik. Dit is de positie van de vrouwen waar je dan ook nog mee aan het stoeien bent. Met wat je verwacht wordt te doen en wat je niet verwacht wordt te doen.

Roos: Als ik zeg dat ik kinderen heb en vragen krijg over hoe ik dat doe in vakanties dan denk ik echt FUCK IT!

Tegelijkertijd is het wel helemaal wie ik ben en de aandacht en zorgvuldigheid waarmee ik mijn werk maak, dat probeer ik in de volledigheid van het leven ook te doen. Lukt niet altijd, maar dat is wel onderdeel van hoe mijn werk en leven helemaal verweven is.

Dries: Geef je genoeg veiligheid aan de mensen die je vraagt om feedback?

Roos: Oh joh, nee, ik ben doodsbang. Nee, ik voel me altijd veel te aanwezig.

Dries: Daar mag je eens over nadenken, hoe je daarmee omgaat.

Roos: Dat is een interessante vraag.

Dries: Ik denk dat je er heel veel uit kan halen.

Roos: En hoe zou je dat doen? Wat je net zei is natuurlijk één ding.

Dries: Ik ben me wel bewust dat mijn karakter helpt. Als je feedback over je werk vraagt kan je bijvoorbeeld zeggen: ik heb deze video gemaakt en ik zat te denken aan deze titel. Mag ik eens horen wat dat voor jou bij jou doet? Punto. Verder zelf niks zeggen. Dan kom je misschien achter informatie die je anders niet hoort. Vraag het mensen waar jij je heel erg veilig bij voelt.

Het particuliere, behalve dat het een soort sensationeel en een soort van eerlijk is, kan ook intimideren. Dat een ander bijvoorbeeld denkt: dit is wel heel heftig voor diegene die voor me zit, ik durf niet te zeggen dat ik met mijn gedachten

ergens anders zat toen ik je werk zag. Dan gaan mensen een van soort liegen om jou te beschermen.

Reflectie Roos: Dat werkt in zekere zin met gewoon publiek ook zo, dat het particuliere kan intimideren. Dat is een waardevolle ingang om de teksten die ik bij mijn werk staan opnieuw te lezen en wellicht te herschrijven.

Dries: Dat werk (*Roos: Dries wijzend naar een foto uit de serie Onscherpe Dagen die aan zijn muur hangt*) heeft naast de titel, niet heel veel nodig, behalve dat ik weet dat het een zelfportret is, zodat het *hard-to-get* genoeg is. Elke volgende zin maakt het misschien weer makkelijker-to-get en daardoor minder interessant.

Roos Het bijzondere is dat die vriendin een aantal dingen zei (*na het lezen van mijn afk aanvraag*) die helemaal waar waren, maar die niet leuk zijn om te horen. En dat vond ik ongelooflijk waardevol. Een extreem groot inzicht gaf het me, in een soort van mechaniek hoe ik mezelf positioneer. Een niet helpend mechaniek, omdat ik dat zo doe vanuit uit de angst om afgewezen te worden. En dat was dus heel interessant. En dat ligt er natuurlijk ook aan wie dingen zegt en op welke manier. Zorgvuldigheid is belangrijk en ze kent me ook al heel lang. Ik denk dat ik daar de afgelopen jaren beter in ben geworden. Dus ik moet ook denken aan die tentoonstelling bij Buitenplaats Doornburg. Daar bleef ik ook op koers voor mijn gevoel. Het is ook aan het werk te zien.

Dries: Ja, het was gewoon te goed voor daar.

Roos: Ik merk dat de ruimte die ik zelf dus inneem soms te groot is, maar als ik me veilig voel kleiner is. Uit een soort behoefte om gezien te worden, ben ik soms te open en deel ik te veel, terwijl dat helemaal niet hoeft. Dat kan ik doseren, ook het mysterie daarvan. Ik kan beter wat meer achterover zitten, qua energie en aanwezigheid, als ik twintig procent geef en tachtig procent bij mezelf hou, dan ontstaat er ruimte voor die ander.

Ik heb heel vaak te veel voor over gezeten, uitgereikt, letterlijk, zo van: hier ben ik. Ja, dan krijgt diegene helemaal geen ruimte. Dat is dus wel echt iets wat ik heb geleerd. Dat ik dichterbij mezelf kan blijven. En soms dan schiet ik er soms natuurlijk wel weer helemaal uit.

Reflectie Roos: En in essentie is dat ook bij mijn werk, ik leun te veel naar de toeschouwer toe, om hem maar te bereiken. Zodat ze maar goed naar mijn werk kijken of zodat het werk hen maar raakt. Terwijl als ik wat meer achteroverleun, wat meer 'hard-to-get', dat dat het werk ten goede komt en dat het de kans krijgt om voor zichzelf te spreken. Dat vanuit het werk de verleiding komt om goed te kijken en er mysterie overblijft, in plaats van dat de woorden uitnodigen om te kijken. Dus meer vertrouwen dat het werk zelf sterk genoeg is.

Dries Dat is dus jouw traumaverwerking?

Roos: Ja, maar het interessante was toen je dat net zei dat ik dacht: De positie die jij dan inneemt is eentje van vrijheid scheppen en dat is een energiegevende, makende, scheppende positie. Mijn reactie is om te verdwijnen en om het kleiner te maken, als een soort reactie.

Dries: Jouw trauma verwerking zou kunnen zijn zelfvertrouwen. Dat jij nu zegt: ik ga foto's van m'n kippen maken en van mijn moeder, dat is zelfvertrouwen. Wie weet levert het ook wat op en wie weet zegt wat.

Roos En ik merk dat ik de afgelopen jaren, nu is het gelukkig minder, in een

soort van lijdenspositie, ben gaan zitten. Me kleiner maken, dus daar refereerde die vriendin aan, dat ze me aanmoedigt grote ambities te hebben, omdat mijn werk dat verdient. En daar schiet ik dus af en toe weer in. En dan denk ik, oh nee Roos weer terug.

Dries Naar voren. Ja ik snap het helemaal. En dat is zeker in de beeldende kunst zo. Dat je juist achterover moet leunen. Dat is het verschil tussen theater en beeldende kunst, denk ik. Al die mensen die op de toneelschool in die kantine op tafel stonden te dansen. Die waren enorm naar voren aan het buigen, kijk mij. Maar in de beeldende kunst is het tegengestelde wat werkt.

Reflectie Roos: Dries en ik studeerden tegelijkertijd aan de Toneelacademie Maastricht, scenografie en werkten beiden, los van elkaar als decorontwerper voor verschillende theatervoorstellingen. Vanuit daar ontwikkelden we beide een autonome lijn. Ik denk dat dat uitreiken, dat voorover leunen naar het publiek, wat in het theater gewoon is, dat dat een ingesleten patroon is waar we ons allebei, elk op onze eigen wijze, steeds verder van losmaken.